

טראומה בראי הספרות (והאומנות)

ד"ר אופיר לוי

האומנות עוסקת ולעיתים מיטיבה לעסוק, בפוסט טראומה. הסרט של פרנסיס פורד קופולה "אפוקליפסה עכשיו" (Apocalypse Now) אותו ראיתי לפני מספר שבועות (בפעם הרביעית) מבטא זאת, ובוודאי ספרים שנכתבו עליה כמו "התחדשות" של פאט בארקר (2006) או "אם יש גן עדן" (2005) של זוכה פרס ספיר רון לשם¹.

הספר "גיוני שב משדה הקרב"², שהוצאת "אחוזת בית" החליטה לתרגם אותו מחדש (בידי יותם בנשלום) ונסקר בידי אמיר רותם (2/12/22) במוסף 'ספרים' של הארץ, מייצג גם הוא את העיסוק של האומנות בטראומה .

הספר נכתב ע"י דלטון טרמבו (Dalton Trumbo), התפרסם במקור בשנת 1939 ותורגם לעברית לראשונה בשנת 1974 בהוצאת 'תמוז'. זהו מונולוג פנימי של ג'ו בונהם חייל אמריקאי, שנפצע ביום האחרון למלחמה, והיה הפצוע האנוש המפורסם ביותר בעולם במלחמת העולם הראשונה³. גיוני שוכב בבית חולים לאחר שאיבד את רגליו, ידיו, עיניו, אוזניו, אפו, פיו ולשונו כתוצאה מירי פגז – שם הוא חולק עם הקוראים את זיכרונותיו המוגשים כמונולוג פנימי. גיוני הנתפס כלא יותר מחתיכת בשר, מסוגל לחשוב ויש לו נפש, ודרכם הוא גם חושף באופן מטלטל (ומזוויע) את נזקי המלחמות באשר הן. הספר שכאמור יצא בפרוץ מלחמת העולם השנייה, הפך במהירות לרב מכר עולמי ולקלאסיקה מודרנית. העולם כולו געש מהלם התיאורים הקשים לצד הזיכרונות המקסימים שעוברים בראשו של האיש, השרוי במצב שאותו קשה עד בלתי אפשרי לתפוס.

את הספר קראתי, במהלך שירותי הצבאי כלוחם בגולני, כשביצענו קו במבצר הבפור-דלעת בדרום לבנון. נדמה לי שלא הבנתי עד הסוף את המסרים שהועברו דרכו, אולי כדי להדחיק/להכחיש את ההקבלה בין העובדה שבכל שנייה אני (או חבריי) יכולנו להיפגע ולהפוך לגיוני.

¹ ספרים מוכרים נוספים הם: "הקץ לנשק" (2005) של זוכה פרס נובל לספרות – ארנסט המינגווי, "החייל האמיץ שוויק" (1980) של ירוסלב האשק ו"ארבעים הימים של מוסה דאג" (1979) שנכתב ע"י פרנץ ורפל.

² משוייך לקטגוריית הספרים 'האנטי מלחמתיים'

³ הסרט "במערב אין כל חדש" המשודר בנטפליקס ונמצא ברשימה הסופית לפרס האוסקר שיתקיים במרץ 2023, מבוסס על ספרו הקלאסי של אריך מריה רימרק (1996), וגם הוא מתאר היטב את אופי המלחמה וזוועותיה.

גיוני מבין בהדרגה את חומרת פציעתו ותוך כדי כך הוא נזכר בחוויות יפות מחייו רק כדי לחזור למציאות ולהיווכח באסון שקרה לו. כך למשל הוא חולק עם הקוראים את החוויה מהשלג הראשון בעונה בשייל סיטי, עיירת ילדותו, את הלחם שאמו אפתה, עם בצל מתוק וחמאה, את האיש שידע להכין את ההמבורגרים הכי טעימים, את הביקור של לינקולן ביצי ועוד רק כדי להעביר מסרים על דברים שהיו ולא יחזרו עוד או על הפער שבין הכוונה למעשה (כך למשל, על רקע ביקורו של לינקולן ביצי מתואר כיצד מנהל בית הספר המקומי אומר לתושבי העיירה שהאווירון יקצר את המרחקים בין האומות ובין עמים וע"י כך יגרום לבני האדם להבין ולהאזין זה את זה, בעוד בפועל משמשים ככלי הרס רבי עוצמה בכל מלחמה).

גיוני מנסה למצוא דרך לתקשר עם סביבתו. כל זאת באמצעות טקסט חסר פסיקים במטרה להעביר לקורא באופן מוחשי את ניסונותיו הבהולים של גיוני לתקשר. לכן, טרמבו לא שותל בגיוני 'מחשבות גבוהות'. כך למשל, הוא מתאר כיצד גיוני משליך ראשו לאחור כדי לצרוח מאימה, אך בהיעדר פה שיכול לצרוח, מאומה לא קרה. ולמרות הכל טרמבו מצליח בספר להעביר את תעצומות הנפש שקיימות בגיוני ועוזרות לו לגייס תקווה⁴ (לצד הסימפטומים הפעילים והקשים של PTSD המתוארים ב- DSM-5).

רותם מדווח בסקירתו ששני אירועים הניעו את טרמבו לכתוב את הספר. הראשון, באמצע שנות ה-30, במסגרתו נסיד וויילס ביקר בבית חולים צבאי בקנדה, שם שבתה את עין האציל דלת בקצה המסדרון שסומנה במלים "אין כניסה". בן המלך שאל מה או מי מאחוריה, ומלווי ענו שהם מעדיפים שלא יפתח אותה. הנסיד התעקש, נכנס, וכשיצא מתייפח אמר: הדרך היחידה שבה יכולתי להצדיע, הדרך היחידה לתקשר עם הגבר הזה, היתה נשיקה על לחיו. האירוע השני קשור בסרן בריטי שנפצע במלחמה, וגופו כה הושחת, שהצבא בחר להכריז עליו כעל נעדר; רק כעבור שנים, לאחר שמת, בודד, בבית החולים הצבאי, בני משפחתו נחשפו לאמת.

טרמבו, שנולד ב-1905 ומת ב-1976, היה אחד מהתסריטאים והבמאים שסירבו לתת עדות לוועדת בית הנבחרים שעסקה בהשפעת המפלגה הקומינסטית בהוליווד (פעילות המזוהה עם הסנאטור ג'וזף מקארתי למרות שהוא לא היה חבר בה), ולכן הוא נידון לשנת מאסר ולקנס כספי, ולחרם (שהוסר ב-1960). כתוצאה מכך נאלץ לעזוב את ארה"ב (הוא עבר למקסיקו) למשך למעלה משנתיים ולכתוב בזהות בדויה.

⁴ עליה אני מרבה לכתוב מאז סיום עבודת הדוקטורט שלי ('משמעותה של תופעת התקווה בקרב נפגעי פסוט טראומה כרונית') בשנת 2006 במאמרים, פרקים בספרים וברבים מהפוסטים המפיעים באתר.

ולסיום, הטקסט של טרמבו עובד גם להצגת יחיד בידי איציק ויינגרטן ולאחר מכן נבו קמחי. ההצגה הייתה חלק "מתרבות יום א'" בצה"ל עד שאלעזר שטרן – קצין חינוך ראשי דאז, החליט בשנת 2002 להוריד אותה בטענה שזה לא זמן מתאים ליצירה המציגה את זוועות המלחמה ושואלת שאלות נוקבות לגביה. אלא שטרמבו דורש בספר שגיורי ילקח ויראה בכל בית ספר, אוניברסיטה, בית מחוקקים ותיאטראות בכדי שיומחש מה עשוי להיות מחירה של המלחמה בעבור צעירים שבחסות פוליטקאים ציניים נשלחו להילחם – לרוב, מבלי להבין על מה ולמה.

מקורות בהם נעשה שימוש

לוי, א' (2006). *משמעות תופעת התקווה בקרב נפגעי פוסט טראומה כרונית*. עבודת דוקטור,

אוניברסיטת תל אביב, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל.

APA. (2013). *Diagnostic and statistical manual of psychiatric disorders DSM-5TM* (5 ed.). Washington: DC: Author.